

TERTS ISTVÁN

Az Országh László-centenáriumot köszöntő könyvekről

Anélkül, hogy méltánytalan és értelmetlen összehasonlítgatásra vállalkoznék (mely azonban nem volna tanulság nélkül), egyszerűen csak megállapítom: az 1907. október 25-én Szombathelyen született és 1984. január 27-én Budapesten meghalt és a szülővárosában eltemetett Országh László centenáriumát kellő és illő módon ünnepelték mindazok, akik személyes és/vagy szakmai kapcsolatban voltak vele. A főbb események: Országh László emléknap Debrecenben 2007. október 25-én, melynek része volt az egyetem campusán az „Országh László sétány” felavatása (1998 óta már egy tanterem is viseli a nevét a Debreceni Egyetemen, valamint egy magyarországi amerikai professzúra és egy anglistikai emlékérem is, hogy igen rangos külföldi kitüntetéseit ne is említsem), majd október 27-én a budapesti Balaton u. 12. számú háznál, Országh László lakóhelyének falán emléktáblát avattak (Abádi Nagy Zoltán avató beszéde azóta megjelent a *Magyar Szemle* 2007/11–12. számában, pp. 157–61: „Mert miénk az Országh”; hozzáférhető az interneten is: www.magyarszemle.hu, miként Elekfi Lászlóé is, *Magyar Nyelv* CIII/4, pp. 504–6: „Száz éve született Országh László, A magyar nyelv értelmező szótárának szerkesztője”). Az események záró akkordjaként november 8-án emléktáblát helyeztek Országh szülőházának falára a szombathelyi Batthyány téren, majd a megyeházán tudományos emlékkonferencián méltatták a száz éve született tudós életművét.

A debreceni emléknap egyben könyvbemutató is volt; nem kevesebb, mint 4 munka megjelenése kapcsolódott Országh László születésének 100. évfordulójához:

1. Virágos Zsolt (szerk.): *Országh László válogatott írásai*. Kossuth Egyetemi Kiadó: Debrecen, 2007. 585 p. (= *Orbis Litterarum Világirodalmi Sorozat* 16.)

2. Vadon Lehel (szerk.): *In memoriam Országh László. Születésének 100. évfordulójára*. Eszterházy Károly Főiskola Amerikanisztika Tanszék – Líceum Kiadó: Eger, 2007. 390 p.

3. Országh László: *Angol–magyar kéziszótár*. Franklin Társulat: Bp., 1948. 791 p. [Az első Országh-szótár reprintjét az Akadémiai Kiadó adta ki. A jubileumi kiadás elején 51 lapon át méltatások, valamint Magay Tamás Országhgal 1968-ban folytatott beszélgetése olvasható, amely most látott először napvilágot.]

4. Vadon Lehel: *Az amerikai irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája Magyarországon 2000-ig*. Eszterházy Károly Főiskola Amerikanisztika Tanszék – Líceum Kiadó: Eger, 2007. I. kötet 1275 p., II. kötet 1137 p., III. kötet 1243 p. (Erről mint nem közvetlen nyelvészeti relevanciájáról és általam nem is látotról a továbbiakban nem fogok szólni, mint ahogy a szótárról sem.)

Meg kell említeni, hogy ez már a második emlékkönyv: 1993-ban Egerben jelent meg az első, ugyancsak Vadon Lehel szerkesztésében (*Emlékkönyv Országh László tiszteletére*); ennek a szerkesztő írta terjedelmes bevezető tanulmánya (pp. 15–65, igaz, ebbe jó néhány fénykép és Országh László munkái címlapjának másolata is beletartozik) és az Országh László halála utáni 10. évig bezárólag a tőle és róla szóló munkák bibliográfiája (pp. 66–93) egy év múlva önállóan is megjelent: Vadon Lehel: *Országh László* (mindkettő kiadója az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola). A két „festschrift” és a monográfia azonos alakú és színű, sorozat jellegű és ezzel is hagyományt sugall.

Azt is meg kell említeni, hogy az 1993-as és a 2007-es kötetek között részleges átfedés van (amit jelen recenzens nemhogy nem kárhoztat, hanem kifejezetten üdvözl), továbbá azt, hogy a két kötet (melyeket a továbbiakban EK93 és EK07 formában fogok említeni, míg az Országh László írásaiból összeállított kötet rövidítése VÍ lesz) nem csupán az alkalomra írt „friss” írásokat tartalmaz, hanem újraközi korábbi méltatásokat, elemzéseket, nekrológokat is. Ez is teljesen helyénvaló, hiszen ezek összegyűjtve teljesítik ki a portrét. Azt azonban sajnálom, és ez az egyetlen tartalmi kifogásom a három munkával kapcsolatban, hogy három szerintem nagyon fontos Országh Lászlóról szóló korábbi írás valamiért nem került bele a 2007-es kötetbe, vagy – hogy ne bántsam meg a rengeteg szeretettel és munkával készült kötetek munkatársait – inkább így fogalmazok: kiegészítésül az Olvasók figyelmébe ajánlom ezeket a viszonylag nehezebben elérhető írásokat is. Időrendben haladva:

(1) Tudom, hogy önmagában még éppúgy nem objektív mérce, mint ahogy például a szépségversenyeken díjazottak sem szükségképpen jelentik a teljes populáció legszebbjeit, de mégis reprezentatív jelentősége van annak, hogy az eddigi legnagyobb terjedelmű nyelvész „ki kicsodában” (Harro Stammerjohann (szerk.): *Lexicon grammaticorum. Who's Who in the History of World Linguistics*. Max Niemeyer Verlag: Tübingen, 1996.) összesen 14 magyar nyelvész szerepel, és Országh László közöttük van (a cikk szerzője Kontra Miklós, a kötet egyik társszerkesztője). Pár mondatát idézem: „founder of mod. synchronic Hg. lexicography. [...] was the grand old man of E. studies in Hungary, the founder of Am. studies, the editor-in-chief of the first modern explanatory dict. of Hg. (1959-62), and the creator of E.-Hg. and Hg.-E. bilingual dict. in three sizes: pocket, concise and comprehensive. A historian of culture at heart, he wrote a monograph on E. words in H. (1977), surveying the life and death of E. borrowings from *parlament* ‘parliament’ in 1612 to *okéztat* ‘to have a flight ticket confirmed’ in 1973. In several forceful papers [...] he made a case for what he called ‘an ecol. dict.’ of English. [...]”

(2) Ennek tanulságos a története: Szombathelyen nagy „tudós tanárookra” emlékeztek részben írásokkal, részben egy – később ezekkel együtt megjelent – előadássorozattal (Köbölkúti Katalin (szerk.): *Szombathelyi tudós tanárok*. Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár és Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata: Szombathely, 1998.). Ebben szerepel Ruzsiczky Éva előadása, illetve írása: Országh Lászlóról (pp. 171–83 + bibl. pp. 223–9). (A kötetben még két nyelvészről van írás: Szathmári Istváné Bitnicz Lajosról pp. 76–93 és Tóth Péteré Kresznerics Ferencről pp. 38–75, szintén bibliográfiával, pp. 187–94, illetve pp. 202–7; az egészét ismerteti D. Máta Mária: *Magyar Nyelv* 96(2001)/1. pp. 107–9.) Egy megjegyzés: ezzel a kötetrel a szombathelyiek beálltak azon városok sorába, melyeknek lokálpatriótái a városhoz kötődő nyelvészek kultuszát ápolják. A budapestieket, sőt a „budapesti iskolát” (és a Kruzsokot) már sokan elemez-

ték, a győri (illetve megyei) nyelvészekről pedig egy tanulmány (Horváthné Bernáth Rózsa: Győri nyelvészek. In: Kiss Jenő – Szűts László (szerk.): *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből*. Akadémiai K.: Bp., 1991. pp. 283–6) és egy – már alcímében is tanulságosan disztigáló – kötet (Hérics Lajosné (szerk.): *Anyanyelvünk vonzásában. Nyelvtudósok, nyelvészek és nyelvművelők Győr-Moson-Sopron megyében*. Győri Kazinczy Ferenc Gimnázium: Győr, 1997. 168 p.) szól. Többről én nem tudok, pedig biztosan érdemes volt/volna folytatni a hagyományt.

Mivel nehezen hozzáférhető helyen jelent meg, hadd idézzem itt Ruzsiczky Éva írásának végét, mely tömören összefoglalja a vastag kötetek jó néhány szerzőjének hasonló tapasztalatát és véleményét: „Az élet folyamán sok kiemelkedő tehetséggel találkoztam. Köztük olyanokkal is, akik mert emberként nem ütötték meg a kellő mértéket, kutatóként is elbuktak: nemhogy maradandót nem alkottak, hanem tragikus véget értek anélkül, hogy képességeiket kamatoztatták volna a nemzet, a többi ember javára. Így meg merem kockáztatni: az a hatalmas életmű, amelyet Ország László hátrahagyott, az ő átlagon felüli emberségének köszönhető. Nagy ajándéknak tekintem az élettől, hogy ismerhettem, sőt – ha csak rövid ideig is – munkatársra is lehettem [ti. a szótárkészítő csoportban].”

(3) Bár az EK07-ban többször idéznek belőle, kimaradt Szépe György egy írása (pontosabban egy írásának megfelelő részlete) Ország Lászlóról. Ez eredetileg szintén előadás volt: a Nyelvtudományi Intézet megalakulásának 50. évfordulóján hangzott el, majd (tudta nélkül) írásban is megjelent az ő tiszteletére készült kötetben (Andor József, Szűcs Tibor, Terts István (szerk.): *Szűcs eszmék nem alszanak... Szépe György 70. születésnapjára*. Pécs, 2001. pp. 11–20). A „Több évtized az Intézetben... (Egy túlélő nyelvész jegyzeteiből a XXI. század előestéjén)” című írás tárgyai (és fejezetei): Direktorkok, Mentorok, Kollégák, Az intézetbe száműzöttek, A kutatás segítői, Külföldre távoz[ot]tak; itt „az intézetbe száműzöttek” között szerepel Ország László (pp. 18–9), de ezen a szűk egy oldalon kívül egy negyed oldal külön is szól arról a „ritka műveltségű száműzött csapat”-ról, mely Ország László vezetésével az Értelmező szótárt készítette. Azért hangsúlyozom a terjedelmet, hogy látsszon: bőven belefért volna a vastag kötetbe (mint ahogyan az előző kettő is). Ebből is hadd idézzek (pp. 18–9): „Voltaképpen irodalomtörténész volt és filológus; az értelmező szótári munkálatok során vált első osztályú magyar lexikográfussá, egyáltalában a magyarországi lexikográfia tudományos diszciplínájának megalapítójává. – Ország László angolszász viszonylatban polgár (citizen) volt; ez mifelénk úgy hatott, hogy ő a szellemi arisztokrácia képviselője. Hihetetlen stílusérzékkel tudta a csak felső szintű szinonimákkal leírható – általunk látható – életét élni. [...] Az intézetben többnyire derűs »literary gentleman«-ként viselkedett. [...] Ország László munkásságának folyományaként már nagyjából negyven éve az európai élvonalban áll a magyarországi szótárkészítés (elsősorban a kétnyelvű, de az egynyelvű változata is). – Ország László is megismételhetetlen jelenség volt. »Összintézeti« hatása is jelentős volt: úgy szolgálta az akadémiai intézetet, hogy némi iróniával kellő méretűre tudta csökkenteni az akadémiai arroganciát (ami – sajnos – nem volt sohasem példátlan jelenség). Olyan stílust képviselt, amely nyitottá tette az intézet ablakait más égtájról érkező fuvallatokra.”

A most ismertető kötetektől természetesen független kritikai megjegyzésem, hogy – bármi lett legyen is az oka – Ország Lászlónak nem (neki sem) jutott kötet az Aka-

démiai Kiadó *A múlt magyar tudósai* című sorozatában, sem Bolla Kálmánnak a hetvenes évek magyar nyelvészeit videón megörökítő (1994-től füzetekben, 2005-ben pedig könyvalakban is megjelent (ön)portrészorozatában (a Bakró–Kontra-féle interjúkötet már Országgh László halála után készült).

A továbbiakban először a két emlékkönyvet, majd a válogatott kötetet szemlézem annyira tömören, amennyire egy ismertetésben lehet és kell, majd néhány Országgh Lászlóval kapcsolatos kérdést szeretnék inkább fölvetni, mint megoldani (illetve – mivel természetesen szerepelnek a kötetekben – „felerősíteni”).

*

Országgh László életútját és munkásságát átfogóan, részletesen, tárgyilagosan, bár természetesen értékelve és hangsúlyozva elemzi Vadon Lehel említett írása (illetve ennek önálló kiadása). Több oldalról és személyes emlékekről is beszélnek egy 1997-ben (Országgh László születésének 90. évfordulója alkalmából) Debrecenben angol nyelven tartott kerekasztal résztvevői (a beszélgetést vezető, az egészet megszerkesztő és magyarra fordító Virágos Zsolttal együtt nyolcan: Csapó József, †Egri Péter, Kontra Miklós, Magay Tamás, †Pálffy István, Ruttkay G. Kálmán, Vadon Lehel) (EK07 pp. 13–64) – lehetetlen nem egyvégtében elolvasni! Ugyanez áll Abádi Nagy Zoltán „Országgh László debreceni egyetemi működése” című tanulmányára (EK07 pp. 291–362), amely dokumentumok százain alapuló, egyszerre tárgyilagos és a személyes érintettség okán (meg e dokumentumok hatására) szenvedélyes írás. Még aki élete egy részét ott töltötte (mint én is, aki 1972–75-ig a Kossuth Egyetem Általános Nyelvészeti Tanszékén tanítottam), az is megrendülve olvassa a háttérben zajlott események történetét (hogyan csak a leggroteszkebbet említsem: azért nevezték el annak idején a Tisza István névtől nem olyan régen megszabadult egyetemet villámgyorsan Kossuthról, hogy megelőzzék Rákosi Mátyás fenyegető „keresztapaságát”...).

Ezeknek a terjedelmes és tartalmas írásoknak a kiemelésével természetesen egy pillanatig sem akarom azt a benyomást kelteni, mintha a két emlékkönyv többi, rövidebb írása nem volna informatív, a személyes érintettség ellenére tárgyilagos és elemző (csak ritkán fordul elő, hogy egy-egy szerző nem tud ellenállni az ilyenfajta kötetek előre programozott csábításának és az ünneplés kiválóságát az ünneplőkén méri és fordítva). Most nincs másra mód, mint hogy ábécében felsoroljam az Országgh Lászlóról szóló rövidebb írásokkal közreműködőket (akik közül szintén meghalt már jó néhány): Abádi Nagy Zoltán, A. Molnár Ferenc, Bakos Ferenc, Balázs János, Bertha Csilla, Egri Péter, Gergely Ágnes, Imre Samu, Kéry László, Kodolányi Gyula, Kontra Miklós, Magay Tamás, Peter Sherwood, Myron Simon, Szilassy Zoltán, Tandori Dezső, Vadon Lehel, Virágos Zsolt. Az EK93-ban Országgh László emléke előtt tisztelgő szakmai írással szerepel: Abádi Nagy Zoltán, Bollobás Enikő és Donald Wesling, Bertha Csilla, Czeglédi Csaba, Csapó József, Dányi László, Egri Péter, Géher István, Jeszenszky Géza, Korponay Béla, Kretzoi Sarolta, Kurdi Mária, Magyarics Tamás, Pálffy István, Vadon Lehel és Virágos Zsolt.

*

A VI hatalmas (585 oldal) és a többinél vidámabb színű kötete reprezentálja a szerző munkásságának összes területét, ahogyan a szerkezete mutatja (zárójelben

az írások száma áll): Előszó; I. Amerikanisztika: elmélet, program, gyakorlat (5); II. Amerikanisztika: az irodalmi kultúra (9); III. Anglisztika: a brit irodalmi kultúra, reneszánsz tanulmányok (7); IV. Szótártani tanulmányok (7); V. Nyelvpedagógiai írások (4); VI. Kultúrtörténet, szótörténet (6).

Mint az előszóban a szerkesztő elmondja, a III. fejezet összeállításában Dávidházi Péter, a IV–VI. fejezetében pedig Kontra Miklós volt segítségére. Bár nem panaszkodik a bőség zavaráról és a kiválasztás nehézségeiről, azért tudatosítja az olvasóban Virágos Zsolt, hogy az Országgh által írt, tehát nem „csak” szerkesztett életműnek így is csak körülbelül egy tizede került bele a kötetbe (a 215 tételes bibliográfia így oszlik meg: Értelmező szótár=7416, angol szótárak=13114, saját szöveg=5837 oldal).

Amennyire meg tudom ítélni, az irodalmi és művelődéstörténeti írások nemcsak az érdeklődő laikus, hanem a szakember számára is fontosak voltak és maradtak. A nagy Shakespeare-tanulmány (helyesebben könyv) és a többiek mellett nekem az amerikai esszékről és a II. világháborúban harcoló 13 millió amerikai katona számára szervezett könyvkiadásról szóló írás volt a legélvezetesebb (*A gentleman alkonya* címűt azért nem említem, mert ez a szó olyan sokszor szerepel Országgh Lászlóról szólva, hogy azonnal erre veti rá magát az olvasó és nem hiába: vajon tudatos volt-e nála ez az attitűd). Nyilván terjedelmi okok miatt nem fért bele a kötetbe az a 34 Shakespeare-bevezető, összesen tíz tucatnyi oldalon, mely az 1948-as négy kötetes Shakespeare összes drámái kiadáshoz készült és melyet maga a nagy Major Tamás támadott meg a *Szabad Nép*-ben. Mint néhai Pálffy István elmeséli (EK07 pp. 51–2), a tanszékre kötelezően járó mindkét lappéldányt eldugták, és ő – pontosan Shakespeare-ből szigorlatozva – szintén kerülte a témát, de a professzor maga hozta szóba, hogy aztán ezzel intézze el a dolgot: „Mindez csak politika. Magának mint tudósnak nem szabad elfelejteni, hogy a tudomány fölötte áll mindenféle napi politikának.”

A nyelvészeti írások stílusa is gördülékeny és a szó legjobb értelmében tanári, de ami az irodalmi-művelődéstörténeti tanulmányok stílusát illeti, az olvasó egyszerűen nem tér magához: a kemény, nehéz témákat is könnyen, szemléletesen és szellemesen tárgyaló Országgh teljes joggal az esszéíró nemzedék tagjának számítható volna (nemhiába ír annyi affinitással az amerikai esszéket tartalmazó kötet kapcsán erről a műfajról, pp. 163–78). Ahogy például elkezdi a Sinclair Lewis-cikket („A történelem utolsó nagy népvándorlása még mindig megírandó eposzára vár.” p. 193), az szépirói szakmai tudásra vall. Ezek közül az írásai közül számomra talán a legnagyobb élményt az jelentette, amelyben – mint már említettem – a második világháborúban részt vett 13 millió amerikai katona olvasnivalóval való intézményes ellátásáról számol be; itt, anélkül hogy beleesne a „mégis jó valamire a háború” vagy a „mégiscsak csodálatos ez az amerikai gyakorlatiasság” ájult dicséretének csapdájába, modern gondolkodásmóddal elemez egy valóban modern művelődéstörténeti-irodalomszociológiai jelenséget. Elmondja, hogy a katonák nemcsak sokat unatkoztak – főleg a háború vége után, a hazaszállításra várakozva –, hanem az olvasnivalóktól várták megszakított iskoláik pótlását és provizórikus folytatását. (Jó néhányuknak igazi tanfolyamokra, sőt főiskolákra is módja volt járni, akár az oxfordira vagy a Sorbonne-ra is!) Illusztrálja ennek az „Irodalom a rókalyukban. Mit olvastak az amerikai katonák?” című 1946-os írásnak az első és utolsó mondata (p. 67 és p. 81) a jellegzetes Országgh-stílust: „Egy hadsereg a hasán menetel – mondta Napóleon, s a maga idejében talán még igaza is

volt. [...] a modern hadsereg nemcsak a hasán menetel. A fején is.” Írásaiból is az az ironikus, bölcs hozzáállás árad, melyet szinte kivétel nélkül megemlítenek azok, akik ismerték (még ha nem is mindig örültek neki, ahogy például Kodolányi Gyula sem kandidátusi értekezésének akadozásakor, vagy azok a diákjai, akikkel szinte bema-goltatott egész angol könyveket és akiket azzal „vigasztalt”, hogy egy nyelvet csak 30–40 év után kezd tudni az ember...)

A stílus maga az ember: nem meglepő, hogyan szerelte le az őt tapintatlanul felhívó ittas orvosokat, akik tőle mint hiteles személytől akarták – ott és akkor – megtudni, pontosan hány szó van az angol nyelvben (EK07 339). „Előbb tessenek szíves lenni megválaszolni nekem egy nem kevésbé alapvető, nagy horderejű tudományos kér-dést: egészen biztosan *hány haja szála van egy embernek?* Mert hiszen anélkül, hogy ezzel tisztában lenne, nyilván nem lehet orvos valaki!”

*

A kötetben szereplő nyelvészeti munkái közül nekem a legjobban a nagy szótár-szerkesztő Johnsonról szóló (pp. 407–36) és a szótárkészítés elvi és gyakorlati alapjait tárgyaló írásai tetszettek. (Johnson iránt látható vonzalmat éreztem, hiszen számtalan-szor idézte nemcsak szakmai, hanem emberi szempontból is találó megfogalmazásait. Talán ez a legszebb: „I am not yet so lost in lexicography, as to forget that words are the daughters of earth, and that things are the sons of heaven.”, amit Ország-h így ültet át magyarra: „Még nem veszem bele annyira a szótárírásba, hogy elfelejtsem: a szavak a földnek, a dolgok pedig az égnek gyermekei.”) Egy múzeumi vezetésem ajánlotta egy bölcs öreg művészettörténész (Dürer imára kulcsolt kezeket ábrázoló grafikája kapcsán), hogy ki-ki próbálja csak úgy magának lerajzolni a saját kezét. Akár abszolút laikus valaki, akár gyakorló szótárhasználó – és így óhatatlanul egyben bíráló –, ajánlom, próbáljon meg akár csak egyetlen szóból szócikket csinálni (mond-juk az egyszerűbb *kutyá*-ból, és ne abból a *perszé*-ből, amit Jean Paul német költő és pedagógus szerint minden ötéves gyerek tud, de amiben „egész filozófia rejlik”). Ezek a lexikográfiai írások akár egy tankönyv megfelelő fejezetei is lehetnének, persze a „tankönyv-stílus” nehézkessége nélkül.

A többi írásnak még a címét sincsen mód itt felsorolni (biztos vagyok benne, hogy nagyon sokan a kezükbe fogják venni a kötetet, már csak azért is, mert részben ango-lul íródtak és kettős öröm Orzágh-tól tanulni és angol stílusát élvezni). Egyetlen egyre azért felhívom az Olvasók figyelmét (már csak azért is, mert félek: aktualitását az el-múlt négy évtized alatt sem veszítette el; bizonyítékként idézem azt a rádióbemondót, aki az imént *s*-sel ejtette a németországi Ludwigshafen város nevét, ahol szörnyű tűz pusztított): ebben (pp. 521–4) a középiskolai angol tanulmányi versenyek eredmé-nyének tükrében szemléli a közoktatást. Jellemző, hogy nemcsak a stílárís megkülön-böztetés hiányára mutat rá („Országosan elterjedt hibának minősíthető az aposztrófos tagadó alakok, az *isn't*, *don't* és hasonlók nyaklő nélküli használata a dolgozatokban. Amennyire kívánatos ez a rövidítés a folyóbeszédben, ugyanannyira kerülendő az értekező, a csiszolt leíró prózában, az essay-ben, az iskolai dolgozatban. Ugyanilyen súlyos stílustörés a bizalmaskodó, ingujjas hangulatú *a lot of* szerkezet használata ‘sok, számos’ értelemben igényes nyelvű fogalmazványokban, ahol ez a szerkezet nem helyénvaló.” p. 522), hanem arra is odafigyel, hogy méltánytalan együtt mérni

azokat, akik külföldön tanulták a nyelvet, és azokat, akik „a sok szorgalmat igénylő nyelvstanulás éveken át kitartóan folytatott fáradságos aprómunkájával jutottak nyelvismereteik birtokába” (p. 524).

A kötetnek kétségtelenül a csúcspontja (és a szerkesztés legnagyobb ötlete) az, hogy a végén – természetesen eredetiben – közli Országh László beszédét, mellyel megköszönte az előtte magyaroknak még sohasem juttatott magas angol kitüntetését (pp. 583–5). A nyelvezetet élvezve sem érdemes elsiklani ebben a mellett a megfogalmazás mellett, amit nyilvánvalóan nem csak a kötelező szerénység mondatott a kitüntetéssel: „It is not my person alone, I think, who is honored by that great and distinguished award, but my profession as well, i.e. the achievements of English studies, English scholarship in Hungary of which I – a minuscule link in a long chain – am at present the oldest living representative.”

Ahogy említettem, szeretnék néhány fontos általános kérdést érinteni az Országh Lászlót köszöntő, illetve idéző kötetek kapcsán. Az elsőt csak fölvetem, válaszolni nemcsak nem tudok, de azt hiszem, nem is érdemes rá. Már Szépe György idézett rövid írásában is, majd sok elemzésben szerepel: elsősorban minek tekinthető Országh László és minek tekintette ő magát. Szerepel lexikográfus és lexikológus, irodalmár, művelődéstörténész stb. (lásd a VÍ szerkezetét). Többen figyelmeztetnek azonban arra, hogy Országh László leginkább – és tudatosan – az irodalmár és nyelvész együttese, filológus volt.

Mások még tovább mennek (látszólag persze épphogy nem tovább, hiszen „csak”): igazában tanárnak tekintik. Alighanem ez volt a titka: tanár ugyanis nem az, aki tud, hanem az, aki akar tanítani. Abádi Nagy Zoltán az emléktábla-avató beszédében így fogalmazott (akinek van füle, hallja meg): „az igazi professzor sokkal több a jó tudósnál, a közéleti szereplőnél, az egyetemi menedzsernél: szellemi-emberi minta, példakép; a pusztá jelenléte minden erőfeszítésre képessé teszi a hallgatót, aki nem fogja méricskélgni, mennyit kell dolgoznia.”

Sőt – és most még tovább megyek (látszólag persze ezzel sem tovább) –: a legfontosabbnak a középiskolát tartotta. Maga is évekig volt gimnáziumi tanár, valamint tankönyvszerző, és egyetemi professzorként is szemmel tartotta a középiskolákat: részben tanítványai ottani működését segítve (többen is elmesélik, hogy többször meglátogatta volt tanítványai iskolai óráit és aktívan részt is vett bennük), és a tanulmányi verseny zsűrijének tagjaként és tapasztalatainak kritikus közzetevőjeként („Az angol tanulmányi verseny tanulságai”, VÍ pp. 521–5).

Egy további – szerintem fontos – mozzanatot hadd említsek: Országh László volt az első, aki tudatosan és következetesen az APhI-átírást használta tankönyveiben és szótáraiban (kár, hogy a nagy magyar–angolban csak részleges kiejtési útmutatásra volt mód, valószínűleg terjedelmi okokból). Hihetetlen, de még most sem vált ez a módszer természetessé – a „művelt nagyközönség” nagy szégyenére.

*

És még egy fontos mozzanat. Országh talán nagy tudós lett volna csapat nélkül is. Ahogy azonban a tanszékét megszervezte, ahogy kiharcolta, hogy az eredetileg tervezett (=engedélyezett) 5 helyett 35 szakember dolgozzon az Értelmező szótáron (akik nagy részének ez nemcsak az értelmes munka lehetőségét, hanem a megélhetést

egyedüli forrását is jelentette!), az példaértékű. A VÍ-ban szerepel (pp. 437–54) az az írás, amelyben válaszol az Értelmező szótár közzétett mintáira reagálók kérdéseire és kifogásaira. Vagyis az eleve nem kis kört, mely közvetlenül foglalkozott a nagy munkával, még többszörösen tovább is bővítette. Hogy esetenként mit jelentett nem szakmailag, hanem „egyébként” az egyetemi és a kutatóintézeti műhelyt vezetni, arra bizonyíték az ismertetésünk végére, „slusszpoénként” félretett megfogalmazása.

Összefoglalva tehát, azt hiszem, a filológia egysége és a tanítás fontossága az a két vezéreszme, mely írott és nem írott munkásságát oszlopként tartja. Biztosan van, aki az elsőnek az érvényességét – legalábbis általánosságban, tehát nem egyesekre vonatkoztatva – vitatja; anélkül, hogy bírálni akarnám, megemlítem, hogy éppen az Ország által ismertetett Webster-szótár kapcsán fejt ki Uriel Weinreich (*Webster's Third: A Critique of its Semantics. International Journal of American Linguistics* 30 (1964). pp. 405–9; orosz változat: *Voproszi Jazikoznanyija* 1965/1. pp. 128–32): ő ragaszkodik ahhoz, hogy a szótár fundamentuma a szemantika mint – igazából akkor még megteremtendő – alaptudomány legyen. Ország is említi Johnsonról szólva, hogy „pl. a *come* igének 59, a *go* igének 69 jelentését különböztette meg” (p. 427). Nos, Weinreich éppen azt nem volt hajlandó elfogadni, hogy például a *to turn* igének 126 „jelentése” legyen. Ország a nagyszerű és sikeres gyakorló lexikográfus/lexikológus nem látott elvi, szemantikai problémát, ahol az egyértelműen az elmélet felől érkező (de persze a gyakorlatban is kiváló filológus) Weinreich igen. (A bölcész felsőoktatás bajainak egy része is az irodalom és a nyelvészet igazából nem szerves – sőt sokszor mindenféle fajta konfliktusokkal teli – kapcsolatából ered sokak véleménye szerint.) Megemlíteném persze, hogy a lexikográfiában olyannyira benne volt és olyannyira újat hozott, hogy nem véletlenül emelte ki Kontra Miklós is az idézett lexikon-cikkben az Ország-féle ‘ecological dictionary’ fogalmát (VÍ pp. 525–6): „The setting out in dictionaries of the ecology of the words, of their contextual interrelations, of their habitual associations, is necessary, among other things, because very often the clusters, or collocations, the combinations of words, themselves possess a function similar to that of the words constituting them. There are also reasons of a social or cultural nature that make the compilation of an ecological dictionary necessary.”)

A másik oszlop, a tanítás, a minden szinten teljes értékű tanítás fontosságáról vallott nézetei nemhogy nem avultak (és soha nem is avulnak) el, hanem aktuálisabbak, mint valaha. Kár, hogy az általános és a középiskola nemcsak, de eminensen az anyanyelv és az idegen nyelvek oktatásának területén világosan mutatkozó bajainak orvoslására az illetékesek a tanárok számának csökkentését és a digitális táblaként a növelését vélik a legalkalmasabbnak. Ajánlom nekik Ország László megfelelő írásait, és pedig nemcsak azt, amit *expressis verbis* erről mond, hanem azt a pedagógiai éthoszt is, ami írásaiból (és a visszaemlékezők szavai szerint egész tevékenységéből) áradt.

*

Egyetlen tartalmi kifogásom volt csak (három viszonylag rövid írást hiányoltam a válogatásból), de van egy formai is.

Formán itt nem a kötetek külalakját értem; azok – mind az egyedi VÍ, mind a két emlékkönyv és a külön megjelent Vadon-monográfia mint sorozat – kifogástalanok és – mint az elején már utaltam rá – hagyományt teremtenek „megjelenés[ük] nemes

egyszerűségű eleganciájával – sötétkék alapon ezüst betűk a borítón” (Bertha Csilla, EK07 p. 211). A kötetekhez mellékelt fotók, reprodukciók és kézirat-faxszimilék is nagyon hasznosak. Nem is az a fő bajom, hogy nincsen névmutató, holott annak segítségével rengeteg Ország László életében szerepet játszó kolléga (és szakmán kívüli, de mégis fontos szereplő) visszakeresésére volna mód. És még csak nem is az EK07 számtalan géphibáját és figyelmetlenségből eredő elírását hánytorgatom föl: nyilván az idő szorítására vezethetők ezek vissza (a lektorálás is emiatt maradt el).

Igazán nem az ünneprontás szándéka mondatja velem, hanem inkább a megdöbbenés, hogy bizony számtalan helyesírási hiba (tehát nem sajtóhiba!) éktelenkedik az EK07-ben. Ezeket biztosan nem az időhiány és a nyomda ördöge helyezte el (a korrekció és a lektori ellenőrzés legfeljebb kiirhatta volna őket).*

*

Befejezésül egy olyan epizódot idézek Ország László életéből Kontra Miklóstól (EK07 p. 363, ő Kiss Lajostól mint szemtanútól idézi), mely önmagáért beszél – mint Abádi Nagy Zoltán hosszú és politikai rémregénynek tekinthető dokumentumgyűjteménye („Ország László debreceni egyetemi működése”, EK07 pp. 291–362) egyik lábjegyzete (uo. p. 340) mondja: „annak az ifjabb [...] nemzedéknek [...], amelyik hallomásból vagy (tan)könyvekből tud csak arról, ami Magyarországon 1945 és 1989 között történt”:

„[1950-ben, tanszéke feloszlásakor] Konflist hivatott Nagyerdei körüti lakásához, komótosan felült rá, kihúzta magát, s kihajtatott az állomásra. Végigvonult Debrecen közepén, s aki látta ezt a kivonulását, évtizedek múlva is emlékezett rá.”

*

És végül még egy általános tanulság. Ha az „illetékeseknek” az a kötelességük, hogy tanítsanak és vezessenek, akkor a tanítottaknak és vezetetteknek az, hogy ezt elismerjék és meghálálják. Köszönet és elismerés illeti mindazokat, akik rengeteg munkával és szeretettel egy nagy mester életét megörökítették és munkásságát elemezték és a javát összegyűjtve közzétették. Az emlékkönyvek részben ki is egészítették a tudottakat azzal, amit – konkrétan az Értelmező szótárhoz kapcsolódó korszakról kérdezve – maga Ország László még nem akart/tudott elmondani, hiszen: „Fiam, úgy nem mondhatom el, ahogy volt, másként meg miért mondanám?” (EK07 p. 343).

* A szerkesztők is szükségét látták a hibák javításának; erről tanúskodik egy megküldött Errata-jegyzékük. – A szerk.)